

- К., 2004. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/arox/2004/zhukova.html>.
5. Жукова О. Про охорону пам'яток фортифікаційного будівництва України на початку ХХІ ст./ Жукова О. В. // Культура та інформаційне суспільство ХХІ ст.: Матеріали наук. конф. молодих вчених. – Х.:ХДАК, 2006. – С. 62 – 63.
 6. Кепін Д. Зарубіжний досвід популяризації пам'яток первісної археології та його використання для потреб туризму в Україні / Д. Кепін // Туристично-краєзнавчі дослідження. – К., 1999. – Вип. 2. – С.540 – 551.
 7. Кляп М. Сучасні різновиди туризму: Навчальний посібник./ Кляп М., Шандор Ф.// – К.: Знання, 2011. – 334 с.
 8. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності [Електронний ресурс] //Все о туризме - Образовательный туристический портал. – 2002 – 2016. – Режим доступу: // http://tourlib.net/statti_ukr/kuzmuk.htm
 9. Прибега Л. Історичне середовище як пам'яткоохоронна категорія. / Л. В. Прибега // — Українська академія мистецтва. — 2004. — Вип. 11. — С. 177–185.
 10. Прибега Л. Музеїфікація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини: (Методологічний аспект) / Л. В. Прибега //— Українська академія мистецтва. – Вип. 19. — 2012. — С. 159–166.
 11. Про туризм: Закон України // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 5.
 12. Сафонова Т. Елементи архітектурно-археологічних пам'яток в дизайні міського середовища./ Т. Сафонова //Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій: зб. наук. пр. за результатами 4-ї міжнародної конференції молодих науковців. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 128 –133.
 13. Чорненька Н. Ностальгічний туризм як окремий напрям у туризмі: поняття, функції, ознаки./ Н. Чорненька // Вісник львівського університету. Серія географічна, 2013. – Випуск 43. Ч. 1. – С. 309–314.

УДК 726.597

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ІСТОРИЧНИХ МОНАСТІРІВ В УКРАЇНІ

Чень Л.Я., доцент кафедри архітектури та реставрації, к. архітектури
Національний університет «Львівська політехніка»
Тел. +38 (032) 2582208

Анотація. У статті розглядаються деякі соціокультурні аспекти розвитку міських монастирів в Україні. Проаналізовано функції і роль монастирів в суспільному житті українського народу. Показано значення монастирів для української культури.

Ключові слова: роль монастирів в у суспільстві, духовність, культура, архітектурно-мистецькі традиції

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ГОРОДСКИХ ИСТОРИЧЕСКИХ МОНАСТЫРЕЙ В УКРАИНЕ

Чень Л. Я., доцент кафедры архитектуры и реставрации, к. архитектуры
Национальный университет «Львовская политехника»

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые социокультурные аспекты развития городских монастырей в Украине. Проанализировано функции и роль монастырей в общественной жизни украинского народа. Показано значение монастырей для украинской культуры.

Ключевые слова: роль монастырей в обществе, духовность, культура, архитектурно-художественные традиции.

SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF CITY HISTORICAL MONASTERS IN UKRAINE

Chen L.Y., associate Professor of the Department of Architecture and Restoration, Architecture National University "Lviv Polytechnic"

RESUME. Monasteries, as spiritual centers, for many centuries of existence played an important role in the culture of the Ukrainian people. They were a socio-political force and had a significant impact on the spheres of public life, were practically part of the state itself. Monasteries performed religious, ideological, cultural, social, political, economic and even defensive functions. Throughout many centuries, monasteries have been an integral part of the culture of Ukrainian society. Not the least role they played in the political life of the people, sometimes the abbots of monasteries, for the absence in the city of the manager (prince), fulfilled his duties. Monasteries contributed to the development of writing and were part of the formation of society. Monks were engaged in rewriting books of different directions, creating original compositions. Monasteries gathered large libraries with manuscripts of religious, historical, philosophical purpose.

In the monasteries there were schools of icon painting. Monks painted icons for canonical rules, painted temples with frescoes, decorated with mosaics.

Monasteries contributed to the development of architecture and art, combining Byzantine traditions with elements of the local national tradition. The study of the architecture of monastic buildings shows that they reflect not only religious and aesthetic ideas, but also social ones. The nature of the architecture of the monastic ensembles depends on the role played by religion and the monastery in society, on the level of development of construction machinery, technologies, and the use of building materials for each historical epoch.

Key words: the role of monasteries in society, spirituality, culture, architectural and artistic traditions.

Постановка проблеми. З прийняттям християнства в Україні монастирі були важливою суспільно-політичною силою в Київській Русі, мали відчутний вплив на сфери громадського життя і були практично частиною самої держави. Вони виконували сакральну, ідеологічну, культурну, соціальну, політичну, економічну і навіть оборонну функції. На протязі багатьох століть монастирі були невід'ємною частиною культури українського суспільства.

Актуальність дослідження. Монастирі крім релігійно-духовної і суспільно-виховної ролі, служать найреальнішими свідцями багатства й різноманітності культурної, релігійної, соціальної та архітектурно-мистецької творчості попередніх епох. Вони, як містобудівні ансамблі з власною логікою архітектурно-мистецького вирішення, набувають життєво важливого значення для народу, який вбачає в них вияви своєї культури й самобутності. Руйнування монастирських споруд, здійснювані під приводом розширення чи модернізації в радянський час, з абсолютним нерозумінням якої шкоди

завдають історичній спадщині, спонукають до визначення ролі цих пам'яток в суспільному житті українського народу.

Мета статті. Розкрити соціокультурні аспекти розвитку міських монастирів в Україні та показати їх роль в суспільному і культурному житті народу.

Задачі дослідження:

- Визначити роль монастирів в суспільному житті народу.
- Проаналізувати значення монастирів для розвитку української культури.

Виклад основного матеріалу. Від початку виникнення монастирі були центрами духовності і культури українського народу. Монастир уподібнювався до Царства Божого на землі, а монахи уподібнювались до ангелів. Перші монастирі, які згадуються в літературних джерелах в переважній більшості засновувались князями чи іншими заможними фундаторами в містах чи поблизу міст [1]. Вони фінансово підтримували монастирі і сприяли їх розбудові.

Згідно думки проф. Голубінського, ігумени монастирів разом з вищим церковним духовенством впливали не лише на церковні, але й державні справи [2]. Ігумени монастирів не визнавали існування окремих князівств, визнаючи Русь як єдине ціле, за допомогою проповідей та звертань до князів сприяли утвердженню в народі ідеї національної єдності. Іноді за відсутністю у місті князя, ігумен монастиря виконував його функції [3].

Монастирі були першими благодійними організаціями, що приймали злидарів, сиріт та давали їм милостиню і навіть виділяли для них приміщення.

Монастирі сприяли розвитку писемності і були носіями освіти давньоруського суспільства. Ченці переписували і перекладали книги різних напрямків (релігійні, історичні, філософські). При монастирях збирались великі бібліотеки рукописних книг. Написаний преп. Нестером літописний звід, названий «Повістю временних літ», доведений до 1110 р., "Слово о законі і благодаті" Іларіона (XIV ст.) увібрали в себе весь досвід історичної писемності [4], Найбільша бібліотека знаходилась у Софії Київській. У Києво-Печерському монастирі, який був відомий як місце переписування Богослужбових книг, написано багато різних оригінальних творів, зокрема "Києво-Печерський патерик" (XIII ст.), що є одночасно твором історичним і художнім [5]. Одним з визначних центрів київської писемної школи був Михайлівський Видубицький монастир, де продовжувалось київське літописання, переписувались книги, створювались оригінальні твори, зокрема історіографічна праця "Київський літопис", при монастирі існувала велика бібліотека [6].

В монастирях функціонували школи іконопису. На першому етапі розвитку іконопису взірцями слугували довершені візантійські зразки ікон, але згодом манера іконописання видозмінювалась і набувала проявів народної культури [7]. Іконне зображення створювалось за встановленими канонічними правилами. Найвідомішою іконописною школою була Печерська в Києві. Рукописні книги оздоблювались живописом-мініатюрою. Високий рівень художнього оздоблення мініатюрами Добрилового євангелія (сер. XII ст.), Оршанського євангелія (XIII ст.), Галицького євангелія (XII ст.), Бучацького євангелія (XII-XIII ст.), Євсевієвого євангелія (XIII ст.), Київського псалтиря (1397р.), Пересопницького євангелія (XVI ст.), Загорівського Апостола (1554р.) свідчить про надзвичайно високу майстерність їхніх творців [8].

Одночасно з живописом розвивався фресковий живопис, мозаїка, різьблення. Храми прикрашались мозаїками (мозаїчна ікона Христа Вседержителя в головному куполі та ікона Богородиці-Оранти в центральній апсиді Софійського собору в Києві), та фресками на релігійну тематику. Фресковий розпис виконувався мінеральними фарбами по сирій штукатурці. Прекрасними фресками був розписаний храм Михайлівського Золотоверхого монастиря, Кирилівської церкви в Києві.

Монастирі сприяли розвитку архітектури і образотворчого мистецтва, поєднуючи в собі візантійські традиції з елементами місцевої національної традиції. Дослідження

архітектурних образів монастирських комплексів та ансамблів показує, що в них втілені не тільки релігійно-естетичні ідеї, але й соціальні: національні духовні особливості та уява народу про естетичну красоту. Характер архітектурно-художнього образу монастирських ансамблів залежить безпосередньо від місця, яке займала релігія і монастир в суспільстві, від рівня розвитку будівельної техніки, технологій, використання будівельних матеріалів, конкретного історичного періоду. Єдність соціального, художнього і релігійного компонентів, об'єктивного і суб'єктивного, матеріального і ідеального сприяло розвитку духовності людини, рівня цивілізованості і культури, що є важливим моментом загальнолюдського змісту архітектурних образів сакрального зодчества [9].

Щоб зрозуміти істинну соціально-естетичну природу і суть архітектури монастирських споруд варто проаналізувати соціально-історичні умови в суспільстві в конкретний історичний період і постаратись зрозуміти загальні закономірності подальшого розвитку монастирської архітектури, розглянути її національну, релігійну і естетичну своєрідність. Розглядаючи архітектурний образ монастирських комплексів та ансамблів варто проаналізувати взаємозв'язок мистецтва і релігії як явищ культури і особливих форм суспільної діяльності і духовності.

В залежності від ідеологічних, соціальних, політичних, економічних інтересів церкви і суспільства, розвитку і місця релігії в суспільстві, державної ідеології залежало будівництво сакральних комплексів та ансамблів.

На українських землях монастирі отримали значне поширення в добу середньовіччя. Вони були релігійними осередками і відігравали важливу роль в культурно-освітньому житті українського народу. Заслуга створення шедеврів сакрального будівництва належить як Вищому духовенству, замовникам зведення монастирів, світським фундаторам, так і геніальним майстрам архітектури і мистецтва. Зодчі, споруджуючи монастирі, за допомогою архітектурно-художніх засобів конкретної історичної епохи, відповідно до канонічних вимог, прагнули створити довершений, цілісний художній образ ансамблю з гармонійно організованим і одночасно складним архітектурно-просторовим розплануванням. Монастирські комплекси і ансамблі, зведені в конкретно-історичний період або на протязі багатьох століть, з врахуванням канону для східного чи західного чернецтва, мали свою власну розпланувальну, художньо-релігійну виразність. Такі сакральні комплекси виступали не лише релігійними осередками, але й були символами містобудівної духовної величі та досягали художньо-образної виразності. Не варто забувати і про тисячі безіменних будівничих, вихідців з народу, їх працю, талант, на чий кошти створювалась сакральна архітектура і релігійне мистецтво. Архітектура древньоруських монастирських ансамблів характеризуються врівноваженістю, конструктивною логікою монументальних споруд, єдністю і цілісністю композиції багатofункціональних сакральних будівель, з врахуванням місцевих будівельних традицій. Ідейно-емоційний, одночасно релігійний і художній зміст архітектурних образів монастирських ансамблів, досягнутий зодчими при грамотному поєднанні різнофункціональних монастирських споруд, справляє неповторне враження на глядача.

Нові світоглядні віяння появляються в Україні з кінця XV ст. в добу Ренесансу, які поширилися на західноукраїнських землях в XVI – XVII ст. Доба Ренесансу стала періодом розквіту науки і мистецтва, поширення книгодрукування [10]. Книги оздоблюються графікою та мініатюрою (Пересопницьке євангеліє), оформлюються в золоті оправи (оправа т зв. Горностаєвого Євангелія – 1542р.), Острозька Біблія (1256 сторінок) надрукована в 1581 р. Іваном Федоровичем (Федоровим) в перекладі староукраїнською мовою у м. Острозі – досконалий зразок друкарського мистецтва XVI ст. в Україні [11]. В мистецтві і архітектурі спостерігається звернення до античних елементів.

Особливого розмаху в цей період набуло будівництво оборонних монастирських комплексів, які мали вигляд справжніх фортець захищених міцними мурами з вежами-

бастіонами. Загалом розпланувальна структура й архітектурні особливості українських монастирів в цей період продовжують і розвивають національні риси будівельної традиції (Унівський монастир на Львівщині, Підгорянський монастир біля Теревовлі, Троїцька монастирська церква в Дермані, Миколаївська монастирська церква та унікальна Успенська церква (знищена у ХІХст.) в Білостоку, втрачена Троїцька церква Почаївського монастиря (фундації Єви та Федора Домашевських) [12]. В цей період активно споруджуються укріплені католицькі монастирі (монастир Бернардинів у Сокалі(1604р.), монастир домініканців в Підкамені на Львівщині, монастирі єзуїтів та домініканців у Вінниці, Троїцький францисканський монастир в с. Межиріч поблизу Острога [13].

У XVII- XVIIIст. на українських землях архітектурі і мистецтві поширюється стиль бароко з новим світосприйняттям і мисленням. На зміну ренесансному світобаченню, що ґрунтувалося на безмежній вірі у розумність і логічність, його гармонійність, приходить світський світогляд, який проникає в усі сфери культурної діяльності [14]. Для барокової свідомості не характерне реалістичне світобачення, свідомість людини тяжіє до таємниць і чудес, надмірно емоційних станів, а також просвітництва, визнаючи авторитет науки.

Завдяки тогочасним світським та вихідцям з духовенства українським меценатам (П. Могилі, І.Мазепі, К.Острозькому, П.Конашевич-Сагайдачному, М.Могилянці, М.Потоцькому) відбувається активне спорудження монастирських комплексів та ансамблів в Україні (Печерська лавра, Пустинно-Миколаївський, Богоявленський, Кирилівський, Межигірський, Золотоверхий-Михайлівський монастирі в Києві, Чернігівський Троїцько-Іллінський, Лубенський, Мгарський, Прилуцький, Густинський, Батуринський, Глухівський Петропавлівський, Домницький, Любецький та ін.) [15].

В архітектурі монастирських комплексів відкриваються нові просторові рішення, для споруд характерні монументальність форм, експресивність контрастність, пишна декоративність, парадність та урочистість. Українська культура в цей період визначалася домінуванням барокового світогляду, зазнає значного європейського впливу. Для барокових споруд Правобережної України цього періоду застосовуються прийоми західноєвропейського мистецтва і характерними елементами є стіни, багато прикрашені різьбленими карнизами, пілястрами, вишуканою ліпниною та скульптурами, головні входи прикрашались фронтонами (єзуїтський костел Петра і Павла (арх. Дж. Бріано), Домініканський костел (арх. Я. де Вітте, К. Фесінгер) та собор св. Юра (арх. Б. Меретин, К.Фесінгер) у Львові, Успенський собор (арх. Г.Гофман) Почаївської лаври [16]. Архітектура монастирів Правобережної України наслідувала і збагачувала традиції давньоруського кам'яного та народного дерев'яного архітектурного мистецтва. Храми цього періоду з гранчастими об'ємами, ярусним розташуванням бань із перехватом, творчим переосмисленням ордерної системи, фарбуванням стін та дахів у білий, блакитний чи зелений кольори золотінням куполів, декоруванням стін ліпниною переважно рослинного характеру (відновлені монастирські комплекси Києво-Печерської лаври, Видубицького, Михайлівського та Кирилівського монастирів, дзвіниця Софійського собору (арх. І. Шедель)) [17]. Фундаторами монастирів Лівобережної України було козацтво, тож барокові споруди отримали назву «козацького бароко». Для всіх барокових споруд була притаманна пишна декоративність, інтер'єри монастирських храмів оздоблювались різьбленими іконостасами, зокрема Й. Кондзелевичем церкви Воздвиження Чесного Хреста в Скиті Манявському та найбільшого барокового іконостасу Спасо-Преображенської церкви у Великих Сорочинцях. Разом з різьбленням і живописом застосовується в оздобленні скульптура. Досить поширена була практика оздоблення зовнішніх стін храмів складними «рушниковими» та «килимовими» орнаментами з каменю та глини. Українські барокові комплекси тяжіли до симетрії в композиції фасадів, гармонії, величчю, парадності, поєднуючи деталізацію структурних елементів з монументалізмом [18].

На відміну від митців бароко, в класицистичній епосі основою пізнання світу вважали розум і думку, тому відкидали інтуїцію. Архітектура споруд поміркована, не емоційна, відзначається пошуком нових засобів художньої виразності і новим підходом до ансамблевої забудови (Святодухівський собор та чоловічий монастир в Херсоні) [19].

З приходом радянської влади і розповсюдженням атеїзму в Україні багато десятиліть свідомо руйнувались монастирські комплекси – видатні пам'ятки історії, культури і мистецтва. Монастирські споруди, що дійшли до наших днів, використовувались не за призначенням, пристосовували їх під нові соціальні цілі: склади, виробничі майстерні, фабрики, медичні заклади, внаслідок чого руйнувались іконостаси, вівтарі, знищувались давні розписи і фрески, скульптури та інший декор. Монастирські об'єкти не ставились своєчасно на державний облік і охорону, не проводилось реставраційні заходи по їх збереженню. Варварське використання окремих монастирських будівель чи повне забуття і не використання взагалі призвело до руйнування і остаточного знищення пам'яток.

В умовах незалежності України відроджується релігійне життя, відповідно відновлюється і монастирське життя в містах та селах. В монастирських комплексах та ансамблях проводиться реставрація, реконструкція, розбудова відповідно до вимог які диктує теперішній час. Основним завданням архітекторів при відновленні архітектури монастирських комплексів і їх розбудові полягає у детальному вивченні розпланувально- просторової структури, структурно-функціональних зон території та збереженні специфіки українських монастирів, самобутнього храмового будівництва, яке розвивалось на протязі багатьох століть, щоб забезпечити гармонійну цілісність сакрального об'єкту.

Висновки

Підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що монастирі на протязі багатьох століть свого існування виконували духовну, культурну, освітню, благодійну, медичну, соціальну, економічну функції. Монастирі відіграли велику роль у підвищенні культурного рівня населення, де велося літописання, створювались бібліотеки, школи іконопису, різьбярства, гравірування. Українські монастирі впродовж століть відігравали важливу роль були містобудівними і архітектурними шедеврами. В архітектурі монастирських ансамблів та комплексів відображена практично вся загальнонародна культура попередніх епох, яка надихає нас по нинішній день.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ірина Ломачинська. Монастирі між духом і світом. //Людина і світ. -1999.- №11-12. –с. 45-48.
2. Голубинский Е., История Русской церкви, том 2, Москва 1911 ., стор.128
3. І.Я.Терлюк. Історія держави і права України./ навч.посіб., К-2011.,944с.
4. Гудзій Н. Традиции литературы Киевской Руси в старинных украинской и белорусской литературах // Гудзій Н.Литература Киевской Руси и украинско-русское литературное единение XVII- XVIII веков.- Киев, 1989.- С.102
5. Абрамович Д. Киево-Печерський патерик.- Киев, 1930.- С. IX
6. Логвин Г.Н. Украинское искусство X–XVIII вв. – М., 1963. – С. 169– 170. – (“Очерки истории и теории изобразительных искусств”).
7. Українська культура: історія і сучасність: Навч.посібник, за ред.Черепанової С.О. – – Львів: Світ, 1994 – 456 с. Іл., стор.128
8. Подобедова О.И. Русские иллюстрированные рукописи начальной поры в их зарубежных связях //Славянские культуры и Балканы.- София, 1.978, с.218
9. Карпушин И.И. Философия христианского зодчества. М.: «Экономика и финансы», 2005.- 424 с., С. 5
10. Культурологія: теорія та історія/ навч.посіб.видання 3-тє, перероб.та доп./ за ред.

І.І.Тюрменко.-К.: 2010., 370 с., С.200-201

11. Из истории культуры Средних веков и Возрождения. - М.: Наука, 1976.320 с

12. Лесик О.В. Замки та монастирі України. – Львів: Світ, 1993.- 176 с., С. 46-52

13. там само; С.74-75

14. Макаров А.М. Світло українського бароко / А.М. Макаров. – К., 1994. – 287 с.

15. Дорошенко Д. Нарис історії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://varnak.psend.com/narys/ch1_12.html ; Курінна Т. Культурно-освітня та благодійна діяльність православного духовенства на початку ХХ-го століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archiv.orthodoxy.org.ua/page-1351.html>.

16. Історія української архітектури за ред. В.Тимофійенка, К.:2003, 471с.,С.133, 169-179

17. там само;

18. там само;

19. Архитектура Украинской ССР. Т.1/ Акад. архитектуры УССР, Ин-т истории и теории архитектуры; редкол.: Заболотный. – М.:1954.- 169 с.

УДК 72.035

ВЛИЯНИЕ АНГЛИЙСКОЙ НЕОГОТИКИ НА АРХИТЕКТУРУ ОДЕССЫ В XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

Письмак Ю. А., доцент кафедри Архитектурних конструкцій, дійсний член Інженерної академії України, член Національного Союзу архітекторів України. Одеська державна академія будівництва та архітектури (Одеса, Україна).

Тел. (048) 704-72-81;

E-mail: pismakart21@gmail.com

Аннотация. В архитектуре целого ряда зданий Одессы, возведенных в XIX – начале XX вв. отразились влияния английской неоготики. «Готическая мода» влияла на зодчих и находила отражение в их произведениях. Изучение архивных собраний, иконографических и библиографических источников, а также натурное обследование сохранившихся до наших дней зданий и архитектурных ансамблей, позволяют рассматривать влияния английской неоготики как заметное явление в процессе формирования архитектурного наследия Одессы.

Ключевые слова: неоготика, шотландский баронский стиль, «Неотюдор», иконографические и библиографические источники

ВПЛИВ АНГЛІЙСЬКОЇ НЕОГОТИКИ НА АРХІТЕКТУРУ ОДЕСИ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Письмак Ю. О., доцент кафедри Архитектурних конструкцій, дійсний член Інженерної академії України, член Національної Спілки архітекторів України.

Одеська державна академія будівництва та архітектури. Україна.

Тел. (048) 704-72-81;

E-mail: pismakart21@gmail.com